

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ

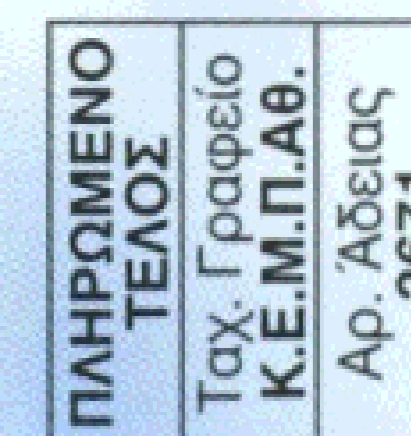
VEMA OF ASKLIPIOS

OCTOBER-DECEMBER 2003 VOLUME 2 No 4

QUARTERLY EDITION BY THE 1st NURSING DEPARTMENT
OF ATHENS TECHNOLOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTION

Συγκρούσεις. Πόσο επιζήμιες είναι;
Πρότυπα διαχείρισης ποιότητας και Μονάδες Υγείας
Το κρασί και η καρδιά
Παλαιά και νεότερα εμβόλια σε παιδιά και ενήλικες
Θετικά συναισθήματα στη μητρότητα
Κόστος νοσοκομειακών λοιμώξεων στη ΜΕΘ
Βιοηθική

Conflict. Is it harmful or not?
Management and Health Units
Wine and heart
Old and new vaccines for children and adults
Positive emotions in motherhood
Costs of nosocomial infections in the intensive care unit
Bioethics

ΕΝΤΥΠΟ ΚΛΕΙΣΤΟ ΑΡ. ΑΔΕΙΑΣ 1459/99 ΚΕΜΠΑΘ

ΒΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Κατεχάκη & Αδριανείου 3 - 115 25 ΑΘΗΝΑ

Περιεχόμενα

Ανασκοπήσεις

- Συγκρούσεις. Πόσο επιζήμιες είναι;** A.K. Καλογιάννη 179
- Η εφαρμογή των προτύπων διαχείρισης της ποιότητας. Από τη βιομηχανία και τις επιχειρήσεις στις μονάδες υγείας.** Γ. Χατζηπουλίδης 186
- Το κρασί και η καρδιά.** A. Βασιλειάδου 193
- Παλαιά και νεότερα εμβόλια σε παιδιά και ενήλικες.** Στ. Αντωνιάδης 201
- Τα θετικά συναισθήματα κατά τη μετάβαση στη μητρότητα.** M. Μωραΐτου, A. Σταλίκας 207

Ερευνητική εργασία

- Κόστος νοσοκομειακών λοιμώξεων στη ΜΕΘ. Παράταση διάρκειας παραμονής, σύγκριση μεθόδων.** E. Αποστολοπούλου, Λ. Γρηγοράκος 212

Βιοηθική

- Βιοηθική. Μια προσέγγιση με βάση τις αρχές της και το ρόλο της στην κοινωνία.** N.G. Κόϊος 216

- Περιεχόμενα τόμου 2** 220

- Οδηγίες για τους συγγραφείς** 223

Contents

Reviews

- Conflict. Is it harmful or not?** A.K. Kalogianni 179
- The implementation of quality management systems. From industry and business to health units.** G. Chatzipoulidis 186
- Wine and heart.** A. Vassiliadou 193
- Old and new vaccines for children and adults.** S. Antoniadis 201
- Positive emotions during the passage to maternity.** M. Moraitou, A. Stalikas 207

Original paper

- Costs of nosocomial infections in the intensive care unit. Excess length of stay, comparison of methods.** E. Apostolopoulou, L. Grigorakos 212

Bioethics

- Bioethics. An approach based upon the principles of bioethics and its social role.** N.G. Koios 216

- Contents of volume 2** 220

- Instructions to authors** 223

Βιοηθική

Μία προσέγγιση με βάση τις αρχές της και το ρόλο της στην κοινωνία

Ν.Γ. Κόϊος

Θεολόγος, Καθηγητής Μ.Ε.,
Msc και PhD του Τομέα Ηθικής και
Κοινωνιολογίας Τμήμα Θεολογίας
Θεολογική Σχολή ΑΠΘ,
Ειδικευμένος σε θέματα βιοηθικής στη
Θεολογική Σχολή του LMU, Μόναχο
Γερμανίας και στο Hastings Center,
Νέα Υόρκη, ΗΠΑ

Λέξεις κλειδιά: Αρχές βιοηθικής, αυτονομία, αγαθοεργία-ευεργεσία, αποφυγή πρόκλησης βλάβης και πόνου, δικαιοσύνη, βιοηθική νομοθεσία, χρυσή εποχή της βιοηθικής, κλινική βιοηθική, ρυθμιστική βιοηθική, θρησκευτική ηθική

Key words: Principles of bioethics, autonomy, beneficence, normal beneficence, justice, bioethical legislation, golden age of bioethics, clinical bioethics, regulatory bioethics, religious ethics

Οι αρχές της βιοηθικής

Ένα από τα σημαντικότερα ερωτήματα, που θα προβληματίσει όποιον ασχοληθεί με τον βιοηθικό προβληματισμό αφορά τον τρόπο, με τον οποίο η βιοηθική εξάγει τα ηθικά της συμπεράσματα. Πώς δηλαδή μπορούν να διατυπωθούν σταθερές και κοινά αποδεκτές ηθικές απόψεις, οι οποίες εξάγονται από βιολογικά δεδομένα. Στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν οι βιοηθικολόγοι κάποια συμφωνία και κάποιο σημείο κοινής αναφοράς, θέσπισαν ορισμένες ηθικές αρχές. Αυτό είχε ως αρχικό σκοπό να περιορίζονται κατά το δυνατόν οι αυθαιρεσίες

Περίληψη Αν και κλάδος της ηθικής, η βιοηθική θέσπισε δικές της αρχές για να αντεπεξέλθει στις ιδιαιτερότητες της φύσης των βιοηθικών ζητημάτων. Οι αρχές που προτάθηκαν δεν ήταν πανάκεια για τον βιοηθικό προβληματισμό, ωστόσο αποτέλεσαν ένα κοινό σημείο αναφοράς. Ένα ακόμη μεγαλύτερο ζήτημα αποτελεί ο ρόλος της βιοηθικής στην κοινωνία. Επηρεάζουν οι απόψεις των βιοηθικολόγων τις κοινωνίες και εκείνους που ασκούν τη διακυβέρνηση και τη νομοθετική εξουσία; Και τα δύο αυτά θέματα: αρχές και ρόλος στην κοινωνία είναι σημαντικά για όποιον θέλει να έχει μια ρεαλιστική προσέγγιση σε ό,τι ονομάζεται «βιοηθική» σήμερα.

Abstract Bioethics. An approach based upon the principles of bioethics and its social role. N.G. Koios. Theologist, Msc PhD, Professor, Theology Department, Thessaloniki, Greece. *Vema of Asklipios* 2003, 2(4):216–219. **Even if bioethics consists a part of Ethics, it has established its own principles in order to face the special difficulties of bioethical matters. The principles that were proposed were not panacea for the bioethical thought. Even though, they constituted a common point of reference. An even more important issue is that of the bioethics and its role in the society. Do the aspects of bioethicists influence the societies, their governors and have legislative power? Both subjects, principles and role in the society are very important to whoever wants to have a realistic approach to what is named “bioethics” today.**

σχετικά με την αποδοχή ή την απόρριψη μιας εφαρμογής της σύγχρονης ιατρικής τεχνολογίας από ηθικής πλευράς. Εξάλλου, οι αρχές αυτές θα χρησιμοποιούνταν ως ένας, έστω υποτυπώδης, θεωρητικός οδηγός βιοηθικής. Αυτός ο οδηγός βιοηθικής είχε ως σκοπό να βοηθήσει ιδιαίτερος όσους αντιμετώπιζαν ηθικά διλήμματα, αλλά σπερούνταν βαθύτερης γνώσης του αντικείμενου της βιοηθικής. Οι δύο ομάδες οι οποίες επέδειξαν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, ήταν οι ιατρικοί επιστήμονες και οι ασθενείς.

Οι αρχές αυτές, γνωστές ως κείμενο του Belmont, όπως διαμορφώθηκαν μετά από πολλές συζητήσεις είναι:

- α. Η αρχή της αυτονομίας
- β. Η αρχή της αγαθοεργίας-ευεργεσίας
- γ. Η αρχή της αποφυγής πρόκλησης βλάβης και πόνου
- δ. Η αρχή της δικαιοσύνης.¹

Αλληλογραφία: Ν.Γ. Κόϊος, Τομέας Ηθικής και Κοινωνιολογίας, Τμήμα Θεολογίας, Θεολογική Σχολή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη

Γι' αυτές τις αρχές έχουν διατυπωθεί τόσο θετικές όσο και αρνητικές κρίσεις. Οι τελευταίες αφορούν αφενός τα περιθώρια αυθαίρετης ερμηνείας των αρχών και αφετέρου την πιθανότητα να έρθουν σε σύγκρουση μεταξύ τους. Για παράδειγμα, η αρχή της αυτονομίας, που έχει καντιανή προέλευση, προβάλλεται για να διαφυλάξει τα δικαιώματα του ατόμου, την ακεραιότητα της προσωπικότητάς του και την ελευθερία των επιλογών του. Αυτή η αρχή όμως μπορεί να έρθει σε σύγκρουση κατά την πράξη με τις άλλες δύο αρχές: της αγαθοεργίας και της μη-πρόκλησης βλάβης ή πόνου, οι οποίες έχουν ωφελμιστική προέλευση. Για παράδειγμα, η αρχή της αυτονομίας υποστηρίζει το δικαίωμα των ασθενών να κάνουν τις επιλογές τους σχετικά με το είδος της θεραπείας που θα ακολουθήσουν. Το δικαίωμά τους μπορεί να φθάσει ως την πλήρη άρνηση θεραπείας. Έτσι όμως μπορεί η αρχή της αυτονομίας να βρεθεί αντιμέτωπη με την αρχή της αγαθοεργίας, η οποία υπαγορεύει την αποτελεσματικότερη θεραπεία του ασθενούς και την οποία ίσως να σέβεται και να θέλει να τηρήσει ο θεράπων ιατρός. Κάτι ανάλογο μπορεί να συμβεί ανάμεσα στις αρχές της αυτονομίας και της δικαιοσύνης, όταν η τελευταία έχοντας ως σκοπό την ίση μεταχείριση των ασθενών περιορίζει τις ατομικές επιλογές και τα δικαιώματά τους.²

Η πιθανή αυτή σύγκρουση, καθώς και η απόκλιση ορισμένων αρχών της βιοηθικής μεταξύ τους, οδήγησε ορισμένους επικριτές της να θεωρήσουν ότι ως επιστημονικός κλάδος δεν μπορεί να αναμένει τον ανάλογο σεβασμό, τη στιγμή που δεν μπορεί να εδραιωθεί πάνω σε μια «στιβαρή» και ομοιογενή θεωρητική βάση. Από την άλλη μεριά οι υποστηρικτές της, και όσοι αναγνωρίζουν σ' αυτήν κάποιο σημαντικό ρόλο, θεωρούν ότι ακόμη και χωρίς να υπάρχει συμφωνία στο θεωρητικό μέρος, μπορούν να βρεθούν «κοινοί τόποι». Οι κοινοί αυτοί τόποι αφορούν κυρίως τα επίπεδα της θεσμοθέτησης κανόνων και ρυθμίσεων, καθώς και της λήψης αποφάσεων, του «περιβάλλοντος» decision making.

Από όσα παρατέθηκαν μέχρι εδώ, συνάγεται ότι οι απόψεις σε θέματα βιοηθικής ποικίλλουν σε μεγάλο βαθμό ανάμεσα σε όσους ασχολούνται με τη βιοηθική, είτε αυτοί προέρχονται από το περιβάλλον των θεωρητικών και ανθρωπιστικών σπουδών είτε από την ιατρική και τη βιολογία. Αυτές οι διαφοροποιήσεις ισχύουν στους ίδιους γεωπολιτικούς και κοινωνικούς χώρους. Κατανοεί έτσι κάποιος πόση δυσκολία υπάρχει στην περιγραφή μιας κοινής συνισταμένης απόψεων πάνω στα βιοηθικά ζητήματα. Συνηθίζεται σήμερα, ιδιαίτερα από τα μέσα ενημέρωσης, να γίνεται αναφορά στη βιοηθική σαν να πρόκειται για έναν κλάδο ενιαίο και ως προς την επιστημολογία του και ως προς τις απόψεις που εκφράζει. Ως προς το πρώτο σκέλος, την επιστημολογία, θα μπορούσε ίσως να ισχυριστεί κανείς ότι όντως υπάρχουν ορισμένες κοινές αρχές. Ιδιαίτερα ως προς

το τι αποτελεί το περιεχόμενο και το σκοπό της βιοηθικής. Τα συμπεράσματα και οι κρίσεις όμως είναι τόσα όσες και οι κοσμοθεωρίες και οι ανθρωπολογίες αυτών που τα διατυπώνουν.

Η θέση της βιοηθικής στην κοινωνία

Οι απόψεις των βιοηθικολόγων, αλλά και όλων όσων εκφράζουν τον βιοηθικό προβληματισμό είναι ένα από τα «αγαπημένα» θέματα της επικαιρότητας, όχι μόνον στα επιστημονικά έντυπα, αλλά και στις εφημερίδες και στα περιοδικά ποικίλης ύλης. Ωστόσο, για όποιον μελετά από κοντά την εξέλιξη του βιοηθικού διαλόγου προκύπτουν πολλά καυτά ερωτηματικά: Ποιός τελικά είναι ο ρόλος της βιοηθικής στις σημερινές δυτικές κοινωνίες; Πώς εφαρμόζεται η θεωρία της σε πράξη στο επίπεδο της καθημερινότητας; Κατά πόσο λαμβάνονται υπόψη τα ηθικά πορίσματα της βιοηθικής, δεδομένου ότι τον τελευταίο λόγο τον έχει η πολιτεία, η οποία προσπαθεί να ισορροπήσει μεταξύ βιοηθικής, πολιτικού κόστους και πίεσης από τα μεγάλα οικονομικά συμφέροντα; Σε τελική ανάλυση μήπως αυτό, το οποίο παρουσιάζεται ως βιοηθική άποψη στο κοινό, δεν έχει και τόσο σχέση με ηθικές αρχές και είναι απλά ένας συμβιβασμός απόψεων, για να δοθεί η πιο εφικτή πολιτική και νομοθετική λύση;

Από τη μελέτη των κειμένων της βιοηθικής και από την παρακολούθηση της επικαιρότητας δεν μπορεί να εξαχθεί εύκολα ένα γενικό συμπέρασμα για τη θέση της στην καθημερινή αντιμετώπιση των βιοηθικών προβλημάτων. Αυτό που μπορεί να λεχθεί με βάση τη μελέτη των σχετικών συγγραμμάτων και άρθρων είναι ότι η βιοηθική έχει περάσει διάφορες φάσεις, όσον αφορά τη θέση της και την ισχύ της στη δημόσια γνώμη και στο διάλογό της με την πολιτεία. Υπήρξε περίοδος κατά την οποία οι γνώμες και ο προβληματισμός των βιοηθικολόγων λαμβάνονταν υπόψη πολύ πιο σοβαρά απ' ό,τι σήμερα από μέρους της πολιτείας. Αυτό γινόταν ίσως επειδή τα ηθικά διλήμματα έβγαιναν στο προσκήνιο για πρώτη φορά τόσο έντονα και απέσπασαν ένα μεγάλο μέρος της προσοχής της κοινής γνώμης. Εκείνη η περίοδος ονομάστηκε η χρυσή εποχή της Βιοηθικής.³

Για την κατάσταση όπως διαμορφώνεται σήμερα, εκείνα τα οποία θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος, χωρίς να σφάλλει ιδιαίτερα, είναι τα εξής:

α. Στο επίπεδο της νομοθεσίας οι γνώμες των βιοηθικολόγων ακούγονται καταρχάς με προσοχή. Δεν θα μπορούσε βέβαια να γίνει διαφορετικά, αφού αυτοί πρώτοι επισημαίνουν την ύπαρξη τέτοιων προβλημάτων. Σε πρώτο στάδιο η πολιτεία νομοθετεί με ιδιαίτερη αυστηρότητα λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη τις υποδείξεις των ειδικών του κλάδου. Συνήθως όμως πίσω από μία βιοτεχνολογική εφαρμογή, η οποία δημιουργεί ηθι-

κά ερωτηματικά, κρύβονται εταιρείες, οι οποίες έχουν μεγάλα οικονομικά συμφέροντα και συγχρόνως μεγάλη πολιτική επιρροή. Οι κυβερνήσεις πιέζονται από τα οικονομικά συμφέροντα, αλλά δεν θέλουν να έλθουν σε ευθεία σύγκρουση με όσους βιοηθικολόγους παρουσιάζονται αντίθετοι. Το τελευταίο θα προξενούσε μεγάλες αντιδράσεις στο ενημερωμένο κοινό, το οποίο στις δυτικές κοινωνίες δεν είναι ευκαταφρόνητο. Προτιμούν λοιπόν να τηρήσουν σιγή για ένα χρονικό διάστημα έως ότου παύσει η έντονη δημόσια προβολή του προβλήματος. Η καθημερινή, ήπιων τόνων, προβολή του προβλήματος εθίζει εν τέλει την ακοή των περισσότερων πολιτών, οι οποίοι το αποδέχονται ως μια πραγματική κατάσταση και ένα τετελεσμένο γεγονός. Τον τελευταίο λόγο έχουν οι νομοθέτες, οι οποίοι επικυρώνουν και θεσμοθετούν μια παγιωμένη ήδη κατάσταση. Παρατηρεί λοιπόν κανείς ότι εισάγεται εν προκειμένω η παράμετρος της συνήθειας. Η συνήθεια, κατά τους ηθικούς φιλοσόφους, είναι «δευτέρα φύσις» και έχει ιδιαίτερη αξία για την ηθική. Η αξία της συνήθειας όμως εξαρτάται άμεσα από το περιεχόμενό της.⁴ Όταν είναι καλή η συνήθεια είναι θεμιτή και προάγει τον ηθικό τρόπο ζωής. Όταν όμως πρόκειται για μία κακή και βλαπτική συνήθεια, τότε τα αποτελέσματα μπορεί να είναι ολέθρια. Και το χειρότερο είναι ότι μέσω της συνήθειας το κακό αποκτά ρίζες και μονιμότητα και πολύ δύσκολα απομακρύνεται έπειτα.⁵

β. Πρέπει να επισημανθεί ότι η στάση της πολιτείας και της νομοθεσίας απέναντι στις απόψεις των βιοηθικολόγων είναι άλλοτε ευμενής και άλλοτε δυσμενής, αναλόγως με το ζήτημα το οποίο εξετάζεται. Τα κριτήρια που καθορίζουν αυτήν τη στάση είναι πολλά και εκτείνονται από το πολιτικό κόστος μέχρι την πίεση των μεγάλων οικονομικών συμφερόντων. Έτσι παραδείγματος χάριν, η αντιμετώπιση της γονιδιακής θεραπείας ήταν πολύ πιο ελαστική απ' ό,τι εκείνη της κλωνοποίησης.

γ. Τα πράγματα εμφανίζονται κάπως διαφορετικά στο επίπεδο της κλινικής βιοηθικής. Στις χώρες της Δύσης δύσκολα συναντά κάποιος σήμερα σοβαρά ιατρικά ιδρύματα τα οποία δεν έχουν το λιγότερο έναν σύμβουλο για θέματα βιοηθικής. Στα μεγαλύτερα από αυτά υπάρχουν ολόκληρες ομάδες ειδικών για την αντιμετώπιση τέτοιου είδους διλημμάτων. Εκεί η γνώμη του συμβούλου βιοηθικής παίζει σαφώς μεγαλύτερο ρόλο απ' ό,τι στο επίπεδο της νομοθεσίας και της πολιτικής. Ο ασθενής ή οποιοσδήποτε άλλος (π.χ. συγγενής) πρέπει να πάρει κάποια απόφαση, η οποία συνεπάγεται έντονο ηθικό προβληματισμό, αποζητά τη βοήθεια του συμβούλου ως διέξοδο. Αυτό σημαίνει ότι στο προσωπικό επίπεδο η βιοηθική επηρεάζει πολύ περισσότερο απ' ό,τι στο επίπεδο των θεσμών. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει και η εμπειρία των κέντρων βιοηθικής έρευνας. Τα

τελευταία δέχονται καθημερινά πολλά τηλεφωνήματα για να δώσουν απαντήσεις σε ερωτήματα βιοηθικού περιεχομένου.

δ. Μια άλλη εντύπωση, που αποκομίζει όποιος ασχολείται με κείμενα βιοηθικής της Δύσης, είναι ότι περισσότερο απ' όλα της αποδίδεται ρυθμιστικός ρόλος. Σε πρακτική και καθημερινή βάση δηλαδή η βιοηθική παίρνει ρυθμιστική κατεύθυνση. Δίνεται έτσι μεγαλύτερη βαρύτητα στις διαδικασίες παρά στην τήρηση των αρχών. Σε ένα περιστατικό δηλαδή, όπου προκύπτει ένα βιοηθικό πρόβλημα, σημασία δεν έχει να ακολουθηθούν κάποιες συγκεκριμένες ηθικές αρχές, αλλά να ξεπεραστεί το πρόβλημα όσο πιο αβασάνιστα γίνεται. Το αποτέλεσμα είναι να παραμερίζονται τα διάφορα φιλοσοφικά ρεύματα, η θρησκευτική πίστη και οι κοινωνικοπολιτικές πεποιθήσεις, που στο σύνολό τους εκφράζονται μέσα από τις προσωπικές αντιλήψεις του κάθε ειδικού στα θέματα βιοηθικής, για να βρεθεί κάποια πρακτική λύση. Υπερτονίζεται έτσι ο ρόλος της «κλινικής» ηθικής και της ρυθμιστικής βιοηθικής με έντονο περιπτώσιον χαρακτήρα. Ουσιαστικά εφαρμόζεται στη βιοηθική η πρακτική της πολιτικής για την εξεύρεση λύσης στα διάφορα πολιτικά προβλήματα, που εφαρμόζουν οι κυβερνήσεις των δυτικών κοινωνιών. Το γεγονός αυτό ίσως έχει να κάνει με τον μονομερή υπερτονισμό της ατομικής ευθύνης και τον παραμερισμό κάθε παραδοσιακής ηθικής.

ε. Στο ακαδημαϊκό επίπεδο ο ειδικός επιστήμονας για θέματα βιοηθικής μπορεί να έχει ατομοκρατικές ή ωφελμιστικές τάσεις ή να εκφράζει και πεποιθήσεις του θρησκευτικού του κλίματος. Άλλωστε, αναγνωρίζουν όλοι όσοι ασχολούνται με τη βιοηθική την αρχική συνεισφορά της θεολογίας και γενικότερα της θρησκευτικής διδασκαλίας στην ηθική. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα όσον αφορά την προβολή κανόνων που στηρίζονται σε αξίες διαχρονικής σημασίας, παρόλο που εκούσια ή ακούσια παραμέρισαν τη θεολογία από το τραπέζι των συζητήσεων. Ίσως σε αυτό το σημείο θα έπρεπε να αναφέρουμε ότι ένας σημαντικός λόγος, για τον οποίο η θρησκευτική ηθική παραμερίστηκε από τον ακαδημαϊκό διάλογο στις ΗΠΑ και άλλες δυτικές κοινωνίες, είναι, ότι λόγω των πολλών θρησκευτών (ιδιαίτερα προτεσταντικών ομολογιών) ήταν πρακτικά αδύνατον να βρεθεί ένα έστω στοιχειωδώς κοινό θεωρητικό υπόβαθρο και όχι κάποια εμφανώς εκούσια υποτιμητική στάση. Το τελευταίο αποδεικνύεται από το ότι οι αναγνωρισμένες θρησκείες λαμβάνουν μέρος σε όλα τα σημαντικά και επίσημα συμβούλια βιοηθικής. Οι απόψεις τους εξάλλου φιλοξενούνται στην πλειονότητα των έγκριτων περιοδικών βιοηθικού περιεχομένου.

Ως συμπέρασμα από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο επιστήμονας, ο οποίος αναλαμβάνει το ρόλο του συμβούλου σε θέματα βιοηθικής, οφείλει να κάνει ορισμένους, ή ακόμη και πολλούς, συμβιβασμούς με τα προσωπικά του πιστεύω, για να δώσει την «κατάλληλη» συμ-

βουλή είτε σε μεμονωμένη περίπτωση είτε σε θεσμοθέτηση κάποιου νομικού ή κανονιστικού πλαισίου. Ο μονομερής όμως τονισμός της ελευθερίας και της υπευθυνότητας του ανθρώπου για την κατά περίπτωση αντιμετώπιση διαφόρων καταστάσεων, παραμέρισε στις δυτικές κοινωνίες τη σπουδαιότητα της παράδοσης. Άφησε έτσι μεγάλα περιθώρια για αυθαιρεσία με αποτέλεσμα τη δημιουργία σύγχυσης και αβεβαιότητας σε θέματα λήψης αποφάσεων στο επίπεδο της ηθικής. Η τελευταία διαπίστωση ήταν αυτή που πρόβαλε το αίτημα για την επάνοδο της εκκλησίας και των επίσημων θρησκευιών στο τραπέζι του επίσημου βιοηθικού διαλόγου. Ίσως έτσι άρχισε να γίνεται αντιληπτό ότι θα ήταν πολύ πιο αποτελεσματική η βιοηθική που θα κατάφερνε να συνδυάσει την παραδοσιακή ηθική με τους κανόνες της και την πείρα που τη διακρίνει, με την ηθική της ευθύ-

νης που χαρακτηρίζεται από την ευελιξία στην αντιμετώπιση των σύγχρονων προβλημάτων.⁶

Βιβλιογραφία

1. Tom L. Beauchamp. "The Principles Approach". Special Supplement. Hasting Center Report, No. 6, 1993
2. Callahan D. "Bioethics". *Encyclopedia of Bioethics* (NY) 1995, 1:248-249
3. Για περισσότερα βλ. "Special Supplement". Hastings Center Report 23, No. 6 1993
4. Αριστοτέλη. *Ηθικά Νικομάχεια* II, 1103 a
5. Μαντζαρίδη Γ. *Χριστιανική Ηθική*. Θεσσαλονίκη, 1995:17-18
6. Βλ. Γ. Μαντζαρίδη. *όπ*, σ. 31

Corresponding author: N.G. Koios, Theologist, Msc PhD, Professor, Theology Department, Thessaloniki, Greece